

UOT 37.01

Xuraman Cahid qızı Şabani
fəlsəfə doktoru hazırlığı üzrə doktorant
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu

FƏAL TƏLİM ŞAĞIRDLƏRİN TƏDQIQATÇILIQ BACARIQLARININ FORMALAŞDIRILMASI VASİTƏSİ KİMİ

Xuraman Джахид гызы Шабани
докторант по подготовке доктора философии
Института Образования Азербайджанской Республики

АКТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ

Khuraman Jahid Shabani
doctoral student of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

ACTIVE LEARNING AS A MEANS OF DEVELOPING STUDENTS' RESEARCH ABILITIES

Xülasə: Şagirdlərin tədqiqatçılıq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində fəal təlim metodlarından istifadənin zəruriliyi və bu zaman nəzərə alınmalı xüsusiyyətlər, fəal təlim metodları kimi didaktik oyunların rəngarəng növlərinin, interaktiv məşğələlərin, innovasiya texnologiyalarının tətbiqi üzrə ibtidai sinif müəllimlərinə istiqamət verəcəkdir. Ondan ibarətdir ki, I-IV siniflərin riyaziyyat təlimində fəal təlim metodları kimi didaktik oyunların rəngarəng növlərinin, interaktiv məşğələlərin, innovasiya texnologiyalarının tətbiqinin ibtidai sinif şagirdlərinin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsində mühüm vasitə olduğu əsaslandırılır.

Açar sözlər: *tədqiqatçılıq qabiliyyəti, riyaziyyat təlimi, fəal təlim, motivasiya, didaktik vasitə.*

Резюме: В статье исследуется с дидактического аспекта значение активных методов и форм обучения, применяемые в процессе урока в развитии исследовательских способностей учеников начальных классов. С целью решения этого вопроса, исследовательские способности учеников начальных классов по математике выбраны как основной объект. Обосновывается, что, как и активные методы обучения, так и разнообразные виды дидактических игр, интерактивные занятия, применение инновационных технологий являются важными средствами в развитии исследовательских способностей учеников начальных классов.

Ключевые слова: *исследовательская способность, обучение математика, активное обучение, мотивация, дидактическое средство*

Summary: In the article, the importance of active methods and forms of learning, applied in the course of a lesson in the development of the research abilities of primary school pupils, is examined from the didactic aspect. In order to solve this problem, the research abilities of primary school pupils in mathematics were chosen as the main object. It is justified that, like active teaching methods, as well as a variety of didactic games, interactive classes, the use of innovative technologies are important means in developing the research abilities of primary school pupils.

Key words: *research ability, learning mathematics, active learning, motivation, didactic mean*

Müasir cəmiyyətdə baş verən sosial-iqtisadi dəyişikliklər müstəqil fəaliyyət göstərməyə qadir olan təşəbbüskar, məqsədyönlü vətəndaşların yetişdirilməsi tələbatını daha da aktual edir. Sosial təcrübənin əsas sahələrində baş verən innovasiyalar, ictimai həyatın dinamizmi

ümumtəhsil müəssisələrində təhsil alan şagirdlər qarşısında tələbləri yüksəldir, təhsilin yeni məqsədlərini formalaşdırır. Dövlət təhsil standartlarında prioritet ideya kimi təsbitini tapmış məktəblilərin, o cümlədən ibtidai sinif şagirdlərinin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi

tədris olunan fənlərə daha yaradıcı, kreativ yanaşmağı tələb edir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il 3 iyun tarixli 103 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları) adlı sənəddə ibtidai təhsil üzrə ümumi təlim nəticələrində kiçikyaşlı şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişafı məsələsi birbaşa olmasa da, məntiqi şəkildə aşağıdakı kimi qeyd edilir:

İbtidai təhsili başa vurmuş şagird aşağıdakıları bacarmalıdır:

-məntiqi düşünməyi, fikir irəli sürməyi, başqasının fikrinə münasibət bildirməyi;

-zəruri riyazi bilikləri həyatda tətbiq etməyi, sadə alqoritmləri yerinə yetirməyi;

-müşahidə etdiyi obyekt və hadisələri təsvir etməyi, onları səciyyəvi əlamətlərinə görə fərqləndirməyi;

-ünsiyyət qurmağı, əməkdaşlıq etməyi, komanda, kollektiv tərkibində fəaliyyət göstərməyi [9].

Standartlarda əksini tapmış bu meyarların hər biri ibtidai məktəb şagirdlərinin tədqiqatçılıq qabiliyyətləri ilə bilavasitə bağlıdır. Bundan irəli gələrək təhsilin mühüm vəzifələrindən biri də şagirdlərin tədqiqatçılıq fəaliyyətinə yönəlmiş tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsidir. İbtidai sinif şagirdlərinin tədqiqatçılıq qabiliyyətləri- onları əhatə edən aləmin dərkinə, yeni bilik və fəaliyyət üsullarının əldə olunmasına istiqamətlənmiş yaradıcı fəaliyyətin əsasıdır. Tədqiqatçılıq qabiliyyətləri kiçikyaşlı şagirdlərin əqli və yaradıcı potensialının inkişafı üçün şəraiti təmin edir, ətraf aləmə marağın fəallaşma və formalaşma vasitəsi sayılır və bəzi əməli bacarıqların formalaşdırılmasına imkan yaradır. Tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi-pedaqogikanın kifayət qədər mürəkkəb aspektidir.

Hazırda orta ümumtəhsil məktəblərinin I-IV siniflərinə tətbiq edilən kurikulum sənədi yeni təlim metodlarının əsas prinsiplərini əks etdirir və bu prinsiplər bütövlükdə təlimin yeni konsepsiyası ilə əlaqədardır. Müasir təlim metodlarından olan tədqiqatçılıq metodundan istifadə edərək riyaziyyat təliminə şagirdlərin idrak marağının artırılmasına, yaradıcılıq qabiliyyətlərinin yüksəldilməsinə, onları tədqiqatçılığa, axtarışlara istiqamətləndirmək çox aktual bir məsələdir.

Z. Veysova qeyd edir ki, “Şagirdin mövqeyi – “kəşf edən”, “tədqiqatçı” mövqeyidir; o, gücü çatdığı məsələlər və problemlərlə üzləşərkən, bunları müstəqil tədqiqat prosesində həll edir. Şagirdlər təlim prosesinin tam hüquqlu iştirakçısı olaraq, bu prosesdə tədqiqatçı kimi çıxış edirlər və bilikləri fəal axtarış və kəşflər prosesində mənimsəyirlər” [2, 15].

Tədqiqatçı A.N. Podyakov “Tədqiqatçılıq davranışı: strategiya, dərk etmə, kömək, əks fəaliyyət, münasibət” adlı kitabında şagirdlərin tədqiqatçılıq fəaliyyətini nəhəng təhsil texnologiyası kimi dəyərləndirir [7]. A.N. Podyakova görə, şagirdlərin tədqiqatçılıq fəaliyyəti müasir sositəmədə tərbiyə, təhsil, inkişaf məsələlərinin kompleks həll vasitəsi rolunda çıxış edir.

Bir çox pedaqoq və psixoloqlar öz tədqiqatlarında şagirdlərin orijinal təfəkkürünün formalaşmasında tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi arqumentinə üstünlük verirlər [4]. Bu, xüsusilə, ibtidai siniflərdə təhsil alan şagirdlər üçün daha aktualıq təşkil edir, çünki, məhz təhsilin bu səviyyəsi uşağın əsas idraki xüsusiyyətlərinin inkişafını müəyyən edir. Tədqiqatçılıq marağı - ibtidai sinif şagirdinə güclü şəkildə xas olan keyfiyyətdir.

Tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinə üç mühüm komponentdən ibarət olan mürəkkəb bacarıqlar sistemi kimi yanaşılır. Bunlar aşağıdakılardır:

- Yeni fəaliyyət məqsədlərinin təsiri altında formalaşan motivasiya (təzahürünü idraki maraq formasında tapır);

- Tədqiqatçılıq fəaliyyəti haqqında biliklər sisteminə daxil olan məzmun;

- Fərdin əzəldən malik olduğu bacarıq və vərdişlər sisteminə daxil olan əməliyyatlar (texnologiya).

Sadalanan bu komponentlərdən birinin olmaması, yaxud da kifayət qədər təmsil olunmaması tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişafını mümkünəşür edir. “Şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətləri” adı altında təhsil alanların müəllimin müşayiəti ilə əqli əməliyyat və tətbiqi hərəkətlərin mürəkkəb sistemi başa düşülür. Bu sistem tədris tədqiqatçılıq fəaliyyətinin və yaxud da onun ayrı-ayrı mərhələlərinin əsaslandırılmış şəkildə yerinə yetirilməsinə imkan yaradır. Şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsində tədris-təlimin müstəsna yeri vardır. Tədris tədqiqatçılığının elmi tədqiqatçılıq

fəaliyyətindən fərqi bundan ibarətdir ki, öz tədqiqatlarında şagirdlər yeni biliklər "istehsal" etmir, onlarda bu cür biliklərin alınması vərdiş və bacarıqları aşılır.

Təlim prosesi üçün şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin funksiyaları aşağıdakılardır:

-tədqiqatçılıq fəaliyyəti prosesində idraki motiv və marağın formalaşması, yeni biliklərin mənimsənilməsi;

-tədqiqatçılıq fəaliyyəti üçün zəruri sayılan diqqət və müşahidəçilik, təşəbbüskar və israrlı olmaq, əməksevər, zəkali və ixtiraçılıq bacarıqları kimi fərdi keyfiyyətlərin tərbiyələndirilməsi;

-öyrənilən materialın təhlil edilməsi, çalışmaların həlli zamanı mövcud olan biliklərin tətbiq edilməsi, səbəb-nəticə əlaqələrinin müəyyən edilməsi bacarıqlarının formalaşdırılmasına istiqamətləndirilmiş əqli qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsi;

-tədris prosesinin təlim alanlar tərəfindən təkmilləşdirilməsinə imkan yaradan üsul və vasitələrin məqsədyönlü şəkildə mənimsənilməsi.

İbtidai məktəbdə tədqiqatçılıq fəaliyyəti şagirdlərin təfəkkürünün və təsnif etmək, ümumiləşdirmək, problemin həllinin daha səmərəli variantının seçmək bacarığı, fəaliyyət planının tərtibi, obyektə müxtəlif nöqtəyi-nəzərdən yanaşma, mövzu üzrə tapşırığın hazırlanması kimi bacarıqların inkişafına kömək edir. Tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin dərs prosesində inkişaf etdirilməsi müasir tədris və təlimin üzərinə düşən əsas prioritetlərdəndir. İstənilən fəaliyyəti, o cümlədən tədqiqatçılıq fəaliyyətini müəyyən tapşırıq və çalışmaların yerinə yetirilməsi ilə həyata keçirtmək olar. Belə ki, bu fəaliyyət prosesində şagirdlər üçün müstəqil şəkildə həll üsullarını, yeni biliklərini tətbiq etmə yollarını, eyni zamanda subyektiv olaraq yeni fikir söyləmək kimi aktları yerinə yetirə biləcək tapşırıq və çalışmalar seçilir. Təcrübə göstərir ki, tədqiqata istiqamətlənmiş tapşırıq və çalışmalara ibtidai sinif şagirdləri böyük maraqla yanaşır, bunları həvəslə həll edirlər. Məhz dərs fəaliyyəti çərçivəsində ibtidai sinif şagirdinin təhlil və sintez etmə qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi üzrə çalışma və tapşırıqlara üstünlük verilir.

Aparılan araşdırmalar şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsində fəal təlimin dominantlığını önə çəkir. Təlim metodlarının seçimi və tətbiqi bütün zamanlarda pedaqoqların qarşısında duran aktual məsələlərdən

olmuşdur. Lakin elmi-texniki, innovasiya texnologiyalarının tərəqqi etdiyi müasir dövrdə bu məsələ daha da qabararaq şagird-müəllim münasibətlərinin, təlim prosesinin zamanın tələbləri əsasında yenidən qurulmasına geniş imkanlar açır. Fəal təlim ənənəvi və müasir təlim forma və metodlarının məharətli vəhdətini nəzərdə tutaraq şagirdlərin informasiya bazasının, yaradıcı təfəkkürünün və əməli vərdişlərinin formalaşmasına kömək edir. Fəal təlim metod və formaları təhsil alanın fəallığının təzahürünə imkan yaratmaqla bunu təmin edir. Yalnız təlim metodlarının keyfiyyətə dəyişdirilməsi, onların şəxsiyyətə, onun tələbatlarına yönəldilməsi, bilikləri mənimsəmə zamanı yaradıcı təfəkkürdən fəal istifadə edilməsi şəraitində təlim böyük səmərə verə bilər [7].

İbtidai siniflərdə tədris olunan riyaziyyat fənni şagirdlərin tədqiqatçılıq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi baxımından zəngin potensiala malikdir. Bununla əlaqədar ibtidai siniflərdə tədris olunan riyaziyyat fənni üzrə şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsində fəal təlim formalarından səmərəli şəkildə istifadə olunmasına geniş yer verilməlidir. Tədqiqatçılıq qabiliyyətləri ibtidai təhsildə riyaziyyat fənninin Dövlət tərəfindən müəyyən olunmuş məzmun standartları ilə vəhdət təşkil etməli və fəal təlim metodları da bu standartlara cavab verməlidir. Həmin standartlarda riyaziyyat fənni üzrə ibtidai sinif şagirdi:

-Sıfır da daxil olmaqla milyon dairəsində natural ədədlər üzərində hesab əməlləri yerinə yetirir;

-Kəmiyyətlərdən (uzunluq, sahə, həcm, zaman, kütlə, dəyər) həyati məsələlərin həllində istifadə edir;

-Sadə müstəvi fiqurlar və fəza cisimlərinin xüsusiyyətlərini müəyyən etməli və onların əsasında ölçmə və hesablamalar aparır;

-Məlumatları toplayıb sistemləşdirir, təhlil edir və nəticələri şərh edir.

Standartların məzmunundan göründüyü kimi, ibtidai sinif şagirdlərinin təfəkkürünün inkişafı üçün bu fənn geniş imkanlara malikdir. Riyaziyyat ətraf aləmin dərk olunmasında açar rolunu oynamaqla, elmi-texniki tərəqqinin təməli və şəxsiyyətin inkişafının mühüm komponentidir. Riyaziyyat insanda qarşıya qoyulan vəzifələrin mahiyyətinin başa düşmək qabiliyyətini,

düzgün və məntiqlə fikir yürütməyi, alqoritmik tərəkür vərdeşlərinə yiyələnməyi tərbiyə edir. Bu fənni tədris edən müəllimin vəzifəsi müəyyən həcmdə biliklər verməklə yanaşı, şagirdlərin idraki qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə nail olmaqdır. Riyaziyyatı öyrənməklə şagird düşünmək, təhlil etmək, analogiyalar aparmaq, ümumiləşdirmə və nəticə çıxartmaq kimi idraki bacarıqları mənimsəyir. Bu bacarıqların hər biri tədqiqatçılıq fəaliyyəti üçün zəruri komponentdir. Riyaziyyatın öyrədilməsi şagirdlərin yalnız müəyyən faktların çatdırılması, bəzi xüsusi vərdiş və bacarıqların aşılınması ilə kifayətlənməməlidir. Şagirdlərin ibtidai məktəbdə əldə etdiyi bilik, bacarıq və vərdeşlərin ümumi həcmində riyaziyyat mühüm yer tutur. Bu fənn, həm də ibtidai sinif şagirdinin idraki qabiliyyətlərinin, onun intellektini, mədəniyyətini inkişaf etdirməli, nəhayət, gələcəyin ziyalı şəxsiyyəti kimi formalaşmasına kömək etməlidir. Bu prosesdə ilkin vəzifə riyazi tərəkürün inkişaf etdirilməsidir. Şagirdlərdə məhsuldar idraki fəaliyyətin oyadılmasında motivasiyanın məqsədəyönlü istiqamətləndirilməsi mühüm şərtədir. İdraki, kommunikativ, emosional, özünüinkişaf, şagirdin mövqeyi, mükafatlandırma və cəzalandırma kimi motivlərin düzgün seçilməsi şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinin uğur göstəricilərindəndir. Motivasiya prosesinin savadlı və perspektivli qurulması, idarə edilməsi müəllimin bu işə daha yaradıcı, kreativ yanaşmasını tələb edir. Şagirdin anadangəlmə hansı yaradıcı qabiliyyətlərə malik olduğunun üzə çıxarılması məqsədilə müəllimin şagirdlərin tədris motivasiyası üzrə diaqnostikamı aparması pedaqoji tələblərdən biridir. Müəllimin qarşısında şagirdlərin bu qabiliyyətlərinin üzə çıxarılmasında hansı motivasiyadan bəhrələnməli?- sualı durmalıdır. İbtidai sinif şagirdlərinin riyazi qabiliyyətlərinin motivasiya səviyyəsinin (yüksək, orta, aşağı) müəyyənləşdirilməsi məqsədilə təxminən aşağıdakı şəkildə sorğu, yaxud anketləşdirmənin aparılması məqsəduyğundur:

1. Riyaziyyat dərsi xoşuna gəlirmi?
 - a) Bəli;
 - b) Xeyr;
 - c) O qədər də yox!
2. Riyazi çalışmaları necə həll etməyi xoşlayırsan?
 - a) Müstəqil;

- b) Müəllimlə;
- c) Anamla.

3. Riyaziyyat dərində hansı əyani vasitələrdən istifadə olunmasını istərdin?

- a) Video-slayd;
- b) Çöplərdən;
- c) Heç nədən.

Nəticələrin interpretasiyası şagirdlərin motivasiya səviyyələrinin müəyyənləşdirilməsini təmin edir. Şagirdlərin sorğu və ya anketlərinin nəticələrini təhlil edərək müəllim öz iş planını tərtib edə bilər. Bu sorğular şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə təlimin fəal formalarının müəyyənləşdirilməsinə imkan yaradır.

İbtidai sinif şagirdlərinin riyaziyyat dərində tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə təcrübədə özünü doğrultmuş fəal təlimin əsas metod və formalarına didaktik oyunlar, rəngarəng yaradıcı tapşırıqlar, qeyri-ənənəvi dərslərin keçirilməsi, süjetli rol oyunlarından, texniki vasitə və informasiya kommunikasiya texnologiyalarından istifadə aiddir. Məntiqi əyləncələr, informasiyanın “kodlaşdırılması və şifrlənməsi”, rebus və kvadratlar da şagirdlərin düşüncə əməliyyatlarının inkişafına kömək edir.

Müasir təlimin disturununu aşağıdakı kimi təsvir etmək olar: dərindən öyrənmə = mənimsəmə +biliklərin təcrübədə tətbiqi. Bu tərifi geniş şəkildə aşağıdakı prosesi əks etdirir: qavrama-mənalandırma-yadda saxlama-tətbiq etmə-ümumiləşdirmə və sistematikləşdirmə. Bu işə, o deməkdir ki, tədris prosesinin özü şagirdlərin fəal idraki fəaliyyəti olmadan mümkün deyildir. Bu motivlər şagirdlərin yeni biliklərini, malik olduqları yaradıcı bacarıqları təzahür etdirir. İdraki motivlər şagirdlərin özünümaarifləndirilməsinə, yaradıcı qabiliyyətlərinin müstəqil şəkildə təkmilləşdirilməsinə cəhdlərini təzahür etdirir.

Fəal təlim metodları- şagirdlərin idraki, tərəkür fəaliyyətlərini stimullaşdırır. Fəal təlim metodları:

-bu və ya digər problemin həlli yolları haqqında sərbəst mübadiləni nəzərdə tutan dialoq əsasında həyata keçirilir;

-bu, əməli istiqamətə, oyun fəaliyyətinə və yaradıcı xarakterli təlimdir;

-interaktivlik, rəngarəng kommunikasiyalar vasitəsilə həyata keçirilən fəaliyyətdir.

Tədris prosesində fəal təlim metodlarının

dan istifadənin səmərəliliyi həmin metodların ciddi psixoloji və metodoloji bazaya istinad etməsi ilə izah olunur. Tədris motivasiyası səviyyəsinin yüksəldilməsi uzunmüddətli və məqsədyönlü prosesdir. İbtidai sinif şagirdlərinin yaradıcı qabiliyyətlərinin dərslər-oyun, dərslər-səyahət, dərslər-viktorina və s. bu kimi motivasiya forma və üsulları şagirdlərin yeni biliklərə yiyələnmə marağını daha da möhkəmləndirir. Şagirdin öz potensialını reallaşdırması və bu əməkdən əldə etdiyi nəticə tədris motivasiyasına əhəmiyyətli şəkildə təsir göstərir. İbtidai sinif şagirdlərinin tədris motivasiyasının yalnız fəal təlim metodlarının rəngarəngliyi sayəsində inkişaf etdirilməsinə nail olmaq mümkündür. Çünki motivasiya üsulu kimi dəyərləndirilən fəal təlim metodları konkret problemlə şəraitlərdə təfəkkürün stimullaşmasını, şagirdlərin psixi proseslərinin fəallaşdırılmasını təmin edir. Bilavasitə fəal metodlara təhsil prosesinin daxilində, onun keçirilməsində istifadə olunan metodlar aiddir. Hətta dərslərin hər bir mərhələsində konkret vəzifələrin səmərəli həll edilməsinə imkan yaradan fəal təlim metodları mövcuddur. Fəal təlim metodları tədqiqatçılıq təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli fenomendir. Bunun üçün şagirdin subyektiv təcrübəsinə əsaslanan tədqiqat tapşırıqlarının həll etmək bacarığının aşılmasının əhəmiyyətli təsiri vardır. Məsələn, şagirdlərin təhlil, sintez, ümumiləşdirmə, konkretləşdirmə, analogiya kimi əqli fəaliyyət üsullarının formalaşdırılmasında yaradıcı xarakterli çalışmalardan istifadənin çox böyük səmərəli əhəmiyyəti var. Dərslərin müxtəlif mərhələlərində anaqrammalardan istifadə buna misaldır. Anaqrammalardan istifadə şagirdlərin bütövlükdə məntiqi təfəkkürünün inkişafına, proqram materialının daha yaxşı mənimsənilməsinə kömək edən fəal şəraitin təşkilinə imkan yaradır. Anaqrammalarla işin əsas əməliyyatlarına tədqiqatçılıq qabiliyyətləri olan təhlil və sintez aiddir.

Fəal təlim metodlarının tətbiqində şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması tədris motivasiyasının mühüm prinsiplərdən biridir. İbtidai sinif şagirdlərinin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsində oyun-dərslərdən istifadə səmərəli metodlardandır. Axı, uşaqlar dünyanı və onları əhatə edən aləmi, məhz oyunlar vasitəsilə dərk edirlər. Oyunlardan təhsil məqsədləri üçün istifadə edilməsi tədrisin keyfiyyət göstəricisinə pozitiv təsir göstərən

əsas amillərdən biridir. Oyunların motivləşdirilmiş potensialı şagirdlər tərəfindən tədris proqramının daha səmərəli şəkildə mənimsənilməsinə istiqamətləndirilir. Maraqlı oyun ibtidai sinif şagirdinin əqli fəallığını yüksəldir, daha çətin çalışmanın həllini asanlaşdırır. Oyunların maarifləndirici əhəmiyyəti böyükdür, şagirdlər sərbəst şəkildə çalışmaları həll edir, düşüncələrinin həyata keçirilməsi üçün daha yaxşı yollar axtarmaq kimi tədqiqatçılıq bacarıqlarını inkişaf etdirirlər.

Riyaziyyat, həm də çətin fəndir. Bu elmə dərinlən yiyələnmək üçün əməksevər, israrlı, səbirli olmaq kimi mənəvi-iradi keyfiyyətlər tələb olunur. Lakin bununla belə, həmin dərslər ibtidai sinif şagirdlərinə sevinc bəxş etməlidir. Xüsusilə, bu yaşda olan şagirdlər üçün riyaziyyat dərslərinin məşğələləri hesablaşma vərdislərinin öyrədilməsini həyata keçirilən ciddi, quru, darıxdırıcı olmamalıdır. Oyunların köməkliyi ilə bu məşğələləri əyləncəli, canlı təşkil etməklə riyaziyyata marağı, bunun ardınca isə, idraki fəaliyyəti inkişaf etdirmək olar. Oyun məzmununun riyaziyyat tərəfi qabarıq şəkildə ön plana çıxmalıdır. Yalnız bu vəziyyətdə oyun vəzifəsini yerinə yetirmiş olur.

İbtidai təhsil təcrübəsində dərslər materialının təkrarlanması və möhkəmləndirilməsi mərhələlərində didaktik oyunlardan istifadənin daha geniş yayıldığı müşahidə olunur. Riyaziyyat dərslərində tətbiq olunan didaktik oyunlar öz məzmununa görə üç mühüm qrupa təsnif olunur:

1. Rəqəm və saylardan təşkil olunan oyunlar;
2. Həndəsi fiqurlardan təşkil olunan oyunlar;
3. Məntiqi təfəkkürün inkişafına yönəlmiş oyunlar.

İlk onluq sayların nömrələnməsinin öyrənilməsində hər bir əvvəlki sayın ardınca növbəti sayın toplama nəticəsində mümkünliyünü göstərən oyunlar birinci qrupa aiddir. “Tapmacanı tap!”, “Riyazi labirint”, “Estafet” adlı oyunlar materialın möhkəmləndirilməsi məqsədilə səmərəli sayıla bilər.

Riyaziyyat dərsləri çərçivəsində tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsində fəal təlimin kollektiv formaları pedaqoji aspektdən daha əhəmiyyətli təsirə malikdir. Çünki fəal təlimin bu cür formaları şagirdlərin birgə düşünmə, qoyulmuş məsələnin həllində birgə məsləhətlərin aparılması, biri-birini dinləmə və anla-

ma, biri-birilərinin fikir və düşüncələrinə hörmətlə yanaşma, birgə qərar çıxartma kimi əxlaqi vərdişlərin formalaşdırılması baxımından tərbiyəvi təsirə malikdir. Fəal təlimin belə formalarına komanda şəklində yarış və müsabiqələrin təşkili, şən və hazırcavablar klubları buna misal ola bilər. Lakin bu formalara xüsusi hazırlıq tələb olunur. Suallar şagirdlərin dünyagörüşü və mənsüb olduqları bilik səviyyəsinə görə planlaşdırılmalıdır. Müəllimin pedaqoji məharət və ustalığı, təşkilatçılıq bacarığı əsas meyarlardan biridir.

İbtidai sinif şagirdlərinin sual vermək kimi tədqiqatçılıq vərdişi və bacarığının tərbiyə edilməsində dərslərin sual-cavab kimi interaktiv fəal təlim formasında təşkilinin, həm didaktik, həm də tərbiyəvi aspektdən çox böyük əhəmiyyəti vardır. Maraqlı suallar şagirdlərdə elmi sualların verilməsi vərdişinin formalaşdırılması, hazırcavablıq, sualın mahiyyətinin cəld anlanması və operativ şəkildə buna cavab reaksiyasının hazırlanması kimi psixoloji aktın aşılmasına imkan yaradan amillərdən biridir. Sual vermək vərdişi kiçikyaşlı uşaqlara, ibtidai sinif şagirdlərinə xas səciyyəvi xüsusiyyətlərdən olsa da, bu tədqiqatçılıq bacarığının elmi istiqamətə yönləndirilməsi fəal təlim formalarının üzərinə düşən vəzifələrdən biridir.

“Hə”, “Yox” cavablarından ibarət sual-cavab oyunu yeni materialın möhkəmləndirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Sual bir dəfə oxunur, təkrar soruşmaq olmaz. Sualın oxunuşu zamanı “hə” və “yox” cavabını cəld qeyd etmək lazımdır. Bu oyunun əsas məqsədi-ən passiv olan şagirdlərdə həvəs oyatmaqdır. Rəqəmli materialın, tərif və nəticələrin dəfələrlə təkrarlanması heç də pis deyil! Bu, əksinə, kiçikyaşlı şagirdlərin düşünmə, fikirləşmə tezliyini formalaşdırır, inkişaf etdirir. Bu oyunların əsas məqsədi, elə şagirdləri düşünməyə, fikirləşməyə alışdırmaqdır. Onlar öz nöqtəyi-nəzərlərini qeyd edə bilərlər, nəticələri əsaslandırmağa çalışacaqlar, əgər səhv ediblərsə, onu düzəltməyə çalışacaqlar. Sual-cavab oyununun da əsas məqsədi budur.

Dərs-məsləhətlər də fəal təlim formalarındandır. Dərs-məsləhətlərin məqsədi-şagirdlərin problem üzərində düşünməyi öyrətmək, yeni mövzu ilə tanışlıq zamanı üzə çıxan çətinliklərin aydınlaşdırılması, cavab almaq məqsədilə sualların tərtibindən ibarətdir. Müəllim dərs-məsləhətin əvvəlində şagirdlərə sualların hazırlanmasına metodiki cəhətdən kömək edir. Dərsin əv-

vəlində şagirdlərə mövcud mövzu üzrə həll edə bilməyəcəkləri şərtləri əks etdirən vərdəqlər hazırlamaq tapşırığı verməklə dərslərin gedişatında müəllim şagirdləri hazırkı mövzu ilə əlaqədar maraqlı tapşırıqların axtarışına və seçilməsinə təhrik edir. Şagirdlər təkcə dərslərik deyil, digər elmi mənbələrdən istifadə etməklə sual və tapşırıqların axtarılması vərdişinə yavaş-yavaş alışırlar.

Bu kimi tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsində təlim prosesində müasir innovasiya texnologiyalarından istifadənin böyük əhəmiyyəti vardır. Müasir dövrdə tədqiqatçılıq fəaliyyətini bu bacarıqlara yiyələnəndən təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Dərslərdə müasir texnologiyalardan istifadə əlverişli emosional mühit yaratmaqla yanaşı, yaradıcı qabiliyyətlərin inkişaf motivasiyasını da yüksəldir.

İbtidai məktəbdə riyaziyyat dərslərində də fəal təlim metodu kimi informasiya kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etmək:

-şagirdlərin onları əhatə edən informasiya selindən düzgün istifadə etmək bacarığının aşılmasına;

-informasiya ilə işləməyin əməli üsullarını mənimsəməsinə;

-tədris fəaliyyəti vərdişlərini (planlaşdırma, refleksiya, özünə nəzarət, qarşılıqlı nəzarət) inkişafına;

-müasir texniki vasitələrin köməkliyi ilə informasiya mübadiləsinə bacarıqlarının inkişafına;

-şagirdlərin idraki fəaliyyətinin fəallaşmasına;

-dərslərin estetik cəhətdən yüksək səviyyədə keçirilməsinə;

-şagirdə diferensial tapşırıqlar verməklə fərdi yanaşmağa nail olmaq deməkdir.

Riyaziyyat dərslərində informasiya kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə təlim prosesinin estetik və emosional səviyyəsinin yüksəlməsinə də nail olmaq mümkündür. İnformasiya texnologiyalarının animasiya, musiqi, vizuallıq kimi xassələri riyaziyyat kimi ciddi fənnin əyanliliyini, müəyyən dərəcədə əyləncəliliyini gücləndirir ki, bu da öyrədilən materialın asanlıqla qavranılmasına didaktik cəhətdən kömək edir.

Beləliklə, fəal təlim metodları kimi dərs prosesində innovasiya texnologiyalarının tətbiqi ibtidai sinif şagirdinin müstəqil fəaliyyət imkanlarını genişləndirir, tədqiqatçılıq fəaliyyətinin vərdişlərini formalaşdırır; müxtəlif məlumat sistemlərinə, elektron kitabxanalara, eləcə də digər

informasiya resurslarına əlyetərliyi təmin edir; ümumi halda isə, təhsil və təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə əlverişli şəkildə kömək edir.

Fəal təlim metodu kimi kompüter texnologiyalarının tətbiqi ibtidai sinif şagirdlərinin çalışmanın həll yollarının müstəqil şəkildə axtarılması kimi tədqiqatçılıq bacarığının formalaşdırılmasını təmin edir. Bu prosesdə müəllim çox vaxt köməkçi, məsləhətçi rolunda çıxış edir. O, şagirdin orijinal axtarışlarını dəyərləndirir, onun fəallığını, təşəbbüskarlığını, müstəqilliyini stimullaşdırır.

Riyaziyyat dərslərində şagirdlərin multimedia təqdimatlarına alışdırmaq da müasir təlim prosesinin üzərinə düşən əsas vəzifələrdən biridir. Təqdimat dərsləri qısa zaman kəsiyində geniş informasiyanın əldə edilməsi və çalışmaların həllini mümkün edir. İstənilən anda əvvəlki slayda qayıdışın mümkünlüyü şagirdlərin suallarının cavablandırılmasına imkan yaradır. Slayddakı geniş mətni, adətən, adi sinif lövhəsində yerləşdirmək mümkün olmur. Çoxsaylı təqdimatlar vaxta əhəmiyyətli dərəcədə qənaət etməklə əyanilik və estetiklik fonunda böyük həcmli informasiyanın çatdırılmasını təmin edir. Təcrübə göstərir ki, riyaziyyat fənninin tədrisində multimedia təqdimatlarının təşkili ibtidai sinif şagirdlərinin dərəcə marağını gücləndirir, onların yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf et-

dirir, əqli fəaliyyətlərini stimullaşdırır, tədqiqatçılıq fəaliyyətinə sövq edir.

Beləliklə, aparılan təhlillər şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişafında fəal təlim metodlarının didaktik və tərbiyə aspektindən pedaqoji əhəmiyyət kəsb etdiyini sübut edir.

Problemə aktuallığı. Müasir dövrdə orta ümumtəhsil məktəbləri qarşısında duran əsas məsələ müstəqil fəaliyyət göstərməyə qadir olan təşəbbüskar, məqsədyönlü vətəndaşların yetişdirilməsidir. Bu isə şagirdlərdə tədqiqatçılıq bacarıqlarının formalaşdırılmasının imkan, vasitə və yollarının araşdırılmasını tələb edir.

Problemə elmi yeniliyi. Ondan ibarətdir ki, I-IV siniflərin riyaziyyat təlimində fəal təlim metodları kimi didaktik oyunların rəngarəng növlərinin, interaktiv məşğələlərin, innovasiya texnologiyalarının tətbiqinin ibtidai sinif şagirdlərinin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsində mühüm vasitə olduğu əsaslandırılır.

Problemə praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Şagirdlərin tədqiqatçılıq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində fəal təlim metodlarından istifadənin zəruriliyi və bu zaman nəzərə alınmalı xüsusiyyətlər, fəal təlim metodları kimi didaktik oyunların rəngarəng növlərinin, interaktiv məşğələlərin, innovasiya texnologiyalarının tətbiqi üzrə ibtidai sinif müəllimlərinə istiqamət verəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Adıgözəlov A.S., Həsənova X.S. Riyaziyyatın ibtidai kursunun tədrisi metodikası: Dərs vəsaiti. Bakı, 2011.
2. Veysova Z. Fəal/interaktiv təlim: müəllimlər üçün vəsait. BMT Uşaq fondu, Bakı, 2007.
3. Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları, Bakı, 2008.
4. Асмолов А.Г., Бурменская Г.В., Володарская И.А. и др. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе: от действия к мысли: пособие для учителя/ Под ред. А.Г. Асмолова. М.: Просвещение, 2008.
5. Гладкова А.П. Процесс формирования исследовательских умений младших школьников во внеурочной деятельности // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2012, № 4
6. Кошелева Д.В. Генезис понятия «исследовательские умения» // Знание. Понимание. Умение, 2011, № 2
7. Подьяков А.Н. Исследовательское поведение: стратегии, познания, помощь, противодействие, конфликт. М.: Эребус, 2006.
8. Хинчин А.Я. О воспитательном эффекте уроков математики. М.: Академия. Педагогических наук РСФСР, 2003.

İnternet resursları

9. <http://edu.gov.az/upload/file/tehsil-pillesinin-dovlet-strandartlari-ve>
10. [file:///C:/Users/User/Downloads/d_pdf_refe_pedaq_5355%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/d_pdf_refe_pedaq_5355%20(1).pdf)

E-mail: xr.shabani@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok.*, dos. B. Cəbrayilov,
ped.ü.fəls.dok., dos. N. Abbasov
Redaksiyaya daxil olub: 23.04.2018